

سکه، نشان قومیت و آزادی

گفتگو و نوشته از : ابوالفتح قهرمانی

تاریخچه سکه از صدر اسلام تا پایان دوره حکومت خوارزمشاهیان

یادآوری :

در شماره ۹۲ هنر و مردم سرگذشت سکه را از دیرباز تا صدر اسلام ، از زبان آقای دکتر شمس‌الدین جزایری شنیدیم که نوشته شد و از نظر شما خواننده گرامی گذشت : واینک سرگذشت سکه از صدر اسلام تا پایان دوره حکومت خوارزمشاهیان را به نظر خوانندگان عزیز میرسانیم ، با این توجه که در گفتگوی این بار مطلب حساس و بسیار قابل توجهی از طرف آقای دکتر جزایری عنوان شده که درخور تعمق است ، و نیز نشانه استقلال‌طلبی و آزادمندی پیوسته ایرانی .

قدمسلم آن که ، در مورد سیر تحول و تکامل سکه در این سرزمین ، نکات فراوان وجود دارد که نمیتوان همگی آنان را در چنین مطلب فشرده‌ای فراهم آورد . بدین ترتیب این سری مطالب، تنها جهت آگاهی نخستین ، برای خواننده جویا و نشانه راهی بس طولانی و پراهمیت برای پژوهشگر و محقق تواند بود .

سکه‌هایی با نام : «عرب ساسانی» و «طبرستانی»

بعد از اسلام تا مدت‌ها در ممالک ایران و روم - متصرفه اسلام - سکه‌های ایرانی و رومی متداول بود ؛ ولی بتدریج حکام امویان و سپس عده‌ای از حکام عباسی - بویژه حکام طبرستان - با حفظ شکل اصلی سکه‌های دوره ساسانیان بدور سکه‌ها کلماتی چون : «الله - محمد رسول الله - الله ربی - لا اله الا الله محمد رسول الله» و امثال اینها را به خط کوفی اضافه کردند . همچنین عده‌ای از آنان اسامی خود را نیز در روی سکه و مقابل شکل خسرو دوم - که در روی تمام سکه‌ها بود - به کوفی و گاهی به خط پهلوی ضرب می‌کردند .

آنچه از این قبیل سکه‌ها در زمان حکام اموی ضرب شده است بنام : «سکه‌های عرب ساسانی» و در دوره عباسی بنام : «سکه‌های حکام طبرستان» یا : «سکه‌های طبرستانی» معروف شده است .

در روی سکه‌های عرب ساسانی ، بیشتر شکل خسرو پرویز منقوش است و گاهی نیز بزرگ‌کرد سوم ، و خیلی بندرت شکل بهرام پنجم هم دیده می‌شود .

در روی سکه‌های عرب ساسانی نام‌هایی از قبیل : «معاویه عبدالله بن زبیر» - «عبدالملك - من مروان» - «زیاد بن ابی‌سفیان» - «عبدالله عمر» - «سلم بن زیاد» و غیره دیده می‌شود .

آنچه را که من در تجربه خود آموختم ، و در تاریخ سکه‌های بعد از اسلام دقت کرده‌ام

SASSANIAN PROTOTYPES

راست: سکه‌های عرب ساسانی در دوران خلفای اموی، صورت خسرو دوم در ایران ضرب شده است
 چپ: سکه‌های مفرغی دوره سلاجقه آسیای صغیر

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

در دوران دو خلیفه اول راشدین: - (ابوبکر و عمر) - از این قبیل نام‌ها و یا اضافه کردن: «بسم الله»، «الحمد لله» و امثال آن دیده نمی‌شود، و سکه‌هایی که در این دوره در ایران رواج داشته، همان سکه‌های دوره ساسانی بود. ولی از زمان عثمان و حضرت علی (ع) کلمات اسلامی به خط کوفی به بعضی از سکه‌ها اضافه شده است، و خود من تاریخ سکه‌هایی را که متارن با خلافت عثمان و حضرت علی (ع) بوده و کلمات اسلامی بدان اضافه شده است، دیده‌ام. من خود سکه‌ای از این قبیل و از نوع مفرغ داشته‌ام که در روی سکه، کنار شکل خسرو پرویز «محمد رسول الله» نقش بسته شده بود. از آنجا که در هیچیک از کاتالوگ‌ها و فهرست‌ها نظیر آنرا ندیده‌ام بنظر می‌رسد این سکه از این دوره منحصر بفرق می‌باشد.

در این دوره بندرت سکه‌هایی هم یافت می‌شود که در یک طرف آن‌ها - و بصورت

راست : سکه‌های مفرغی دوره اشکانیان چپ : سکه‌های مفرغی که در سالهای اولیه اسلام ضرب شده‌است

شهرستان‌های علوم انسانی و مطالعات عربی رتال جامع علوم انسانی

سکه‌های ساسانی - شکل خسرو پرویز دیده می‌شود و در پشت آن‌ها بجای آتشدان و دوسرباز ،
 جملات : «لا اله الا الله محمد رسول الله» به خط کوفی ضرب شده‌است .
 اما سکه‌های دوره اول طبرستانی بدنام خود حکام و باقی ماندگان ساسانی بنام‌های :
 «خورشید» - «داد برز مهر» و غیره است ، و سکه‌های بعدی طبرستانی بنام حکام خلفای عباسی
 در طبرستان مانند : «عمر بن علا» - «خالد بن برمک» - «یحیی» - «سعید بن صالح» -
 «عزید» - «سلیمان» - «هانی» - «مقاتل» و غیره دیده می‌شود .
 در بین این سکه‌ها ، خود من سکه‌ای داشتم که بدنام : «المهدی» خلیفه سوم عباسی
 ضرب شده بود ، و این نوع سکه در هیچ جای دیگر دیده نشده است .

راست : سکه‌های نقره دوره خلفای اموی چپ : سکه‌های طلا و نقره دوره خلفای اموی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

دوره کوتاه مدت ، دگرگونی شکل سکه‌های ایرانی

بنابر آنچه مورخان نوشته‌اند : درخلال سکه‌های ساسانی و عرب ساسانی ، در دوران خلفای اموی واقعه‌ای اتفاق افتاد که «عبدالملك بن مروان» باكمك فكري «حضرت امام محمد باقر (ع)» به ضرب سکه‌های اسلامی اموی اقدام کرد .

«دمیری» در کتاب «الحيوان» و «بيهقي» در کتاب «المحاسن والماوی» شرح این واقعه را به تفصیل آورده‌اند که اصل آن چنین است :

— هارون الرشید روزی در دربار خود به مقدار زیادی سکه که در پیش رو داشت اشاره کرد و به اطرافیان خود گفت که این سکه‌های اسلامی در زمان عبدالملك بن مروان ضرب و رایج شده . در آن زمان کشور روم کالاهایی به مصر صادر می‌کرد ، ضمن آن کالاهای پارچه‌هایی بود که بر روی آن‌ها زبان رومی کلماتی چاپ شده بود . بعد از ترجمه آن کلمات متوجه شدند

راست : سکه‌های طلا و نقره دوره خلفای عباسی چپ : سکه‌های طلا و نقره دوره خلفای عباسی

پژوهش‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رمال جامع علوم انسانی

که اصطلاحاتی از مسیحیت است . عبدالملك حاکم مصر دستور داد تا به صادرکنندگان پارچه‌ها یادآوری کنند که این کلمات را از روی پارچه‌ها بردارند . بعد از مذاکرات فراوان قیصر روم در آن زمان با تقدیم پیش‌کشیهایی تقاضای باقی‌ماندن این کلمات را بر روی پارچه‌ها می‌کند ، ولی چون حاکم مصر بدستور خلیفه حاضر به موافقت نمی‌شود ، قیصر روم شرقی تهدید می‌کند ، که چون پول رایج در قسمت پهناوری از ممالک اسلامی سکه رومی است ، دستور میدهم که در روی سکه‌ها کلماتی مخالف اسلام ضرب شود . به این ترتیب تصمیم به برانداختن و غیر رایج کردن سکه‌های رومی و رواج سکه‌های اسلامی در قلمرو اسلامی می‌گیرد . پس از مشورت با عده‌ای به این نتیجه میرسند که باید از قدرت فکری حضرت امام محمد باقر (ع) در اینکار بهره بگیرند . در نتیجه با مشورت اینان سکه‌های اموی اسلامی که از لحاظ عیار و وزن نقره جالب و قابل توجه بوده ضرب و در تمام قلمرو اسلامی مورد استفاده قرار گرفت .

این سکه‌ها در شهرهای بزرگ آنروزگار چون : ری - نیشابور - داراب جرد - شاپور - سجستان - شرف‌الاهواز - شوش - مرو - همدان - هرات ضرب می‌شده است ، و بطوریکه سکه‌شناسان نوشته‌اند متجاوز از ۶۰ محل ضرب برای این سکه‌ها شناخته شده‌است . در مجموعه اینجانب سکه‌های بیش از ۴۰ محل ضرب بود که اکنون این مجموعه در خزانه بانک سپه است .

نوشته يك روی سکه‌های اموی آیه حمد و در طرف دیگر « لا اله الا الله وحده و لا شریک له » ، و در دور يك روی سکه ، تاریخ و محل ضرب سکه دیده می‌شود . نام خلفای اموی در روی این سکه‌ها وجود ندارد ، ولی از روی تاریخ سکه می‌توان به نام خلیفه‌ای که سکه در زمان او ضرب شده است پی برد . نکته دیگر آنکه بر روی این سکه‌ها تاریخ هجری اسلامی ضرب شده‌است .

چپ : سکه‌های طلا و نقره دوره آل بویه

راست : سکه‌های طلا و نقره دوره سامانیان

در حالیکه بر روی سکه‌های ساسانی، تاریخ ساسانی بچشم میخورد.

ضرب مجدد بر این سکه‌ها

در چند سال قبل تعدادی از سکه‌هایی که ذکرشان رفت در کرمانشاه بدست آمد. در میان این سکه‌های بدست آمده تعداد معدودی سکه وجود داشت که بر روی آنها ضرب مجددی صورت گرفته بود، که این ضرب شبیه به نشان خاص ساسانی میباشند. این نکته ضمن آنکه قابل توجه است این مطلب را یادآور می‌شود: که مردمانی که تعصب خاص ساسانی داشته‌اند به اینکار مبادرت ورزیده‌اند و در حقیقت می‌توان به استتلال‌طلبی و آزادمنشی پیوسته ایرانی پی برد. در این دوره سکه‌های طلا بنام دینار و سکه نقره بنام درهم ضرب می‌شد و سکه‌های مفرغی بنام فلس وجود داشت.

چپ: سکه‌های دوره سلاطین غزنوی (غزنویان)

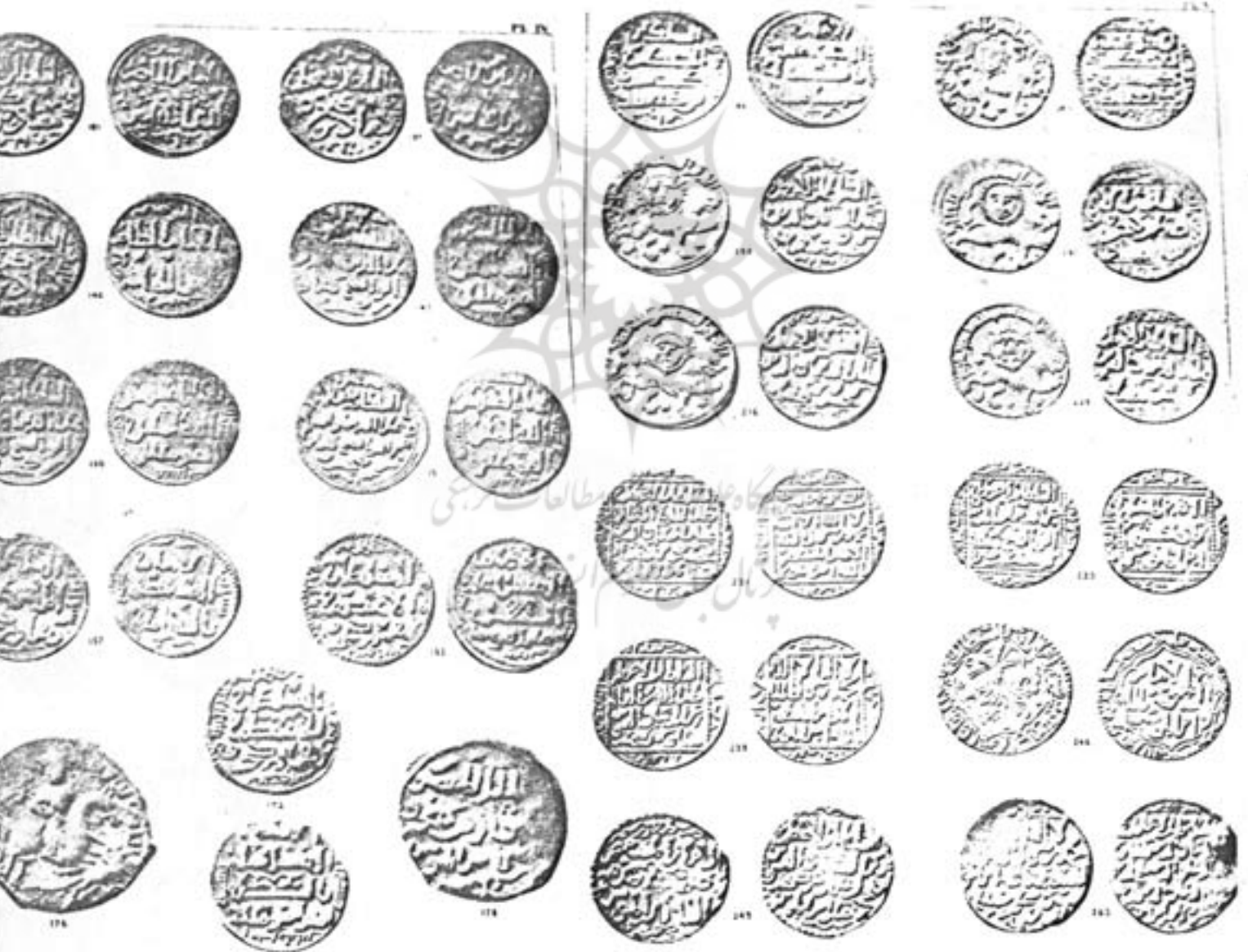
راست: سکه‌های طلا و نقره دوره سلاطین خوارزمی (خوارزمشاهیان)

سکه‌های عباسیان

در مورد سکه‌های عباسیان قبل از هر چیز باید بدانیم که اندازه سکه‌های نقره عباسیان کوچکتر، وزن آنها کمتر و نوشته آنها مخصوصاً در يك سو، کاملاً عوض شده است. در روی سکه‌های عباسی در يك طرف آن، مانند سکه‌های اموی، «لا اله الا الله وحده لا شريك له» و در طرف دیگر «محمد رسول الله» میباشد. در اطراف این سکه‌ها نیز مانند سکه‌های اموی تاریخ و محل ضرب سکه دیده می‌شود. در سکه‌های خلفای اول عباسی باز هم نام خلیفه در روی سکه وجود ندارد، ولی از زمان خلفای بعدی مانند: موسی - هارون - امین - مأمون نام خلفای عباسی پشت سکه ضرب شده است. این سکه‌ها از جنس طلا بنام دینار و درهم نقره و فلوس مفرغی بود و محل ضرب آنها نیز همان شهرهای بزرگ بود و نیز دیگر شهرهایی که رفته رفته توسعه مییافت.

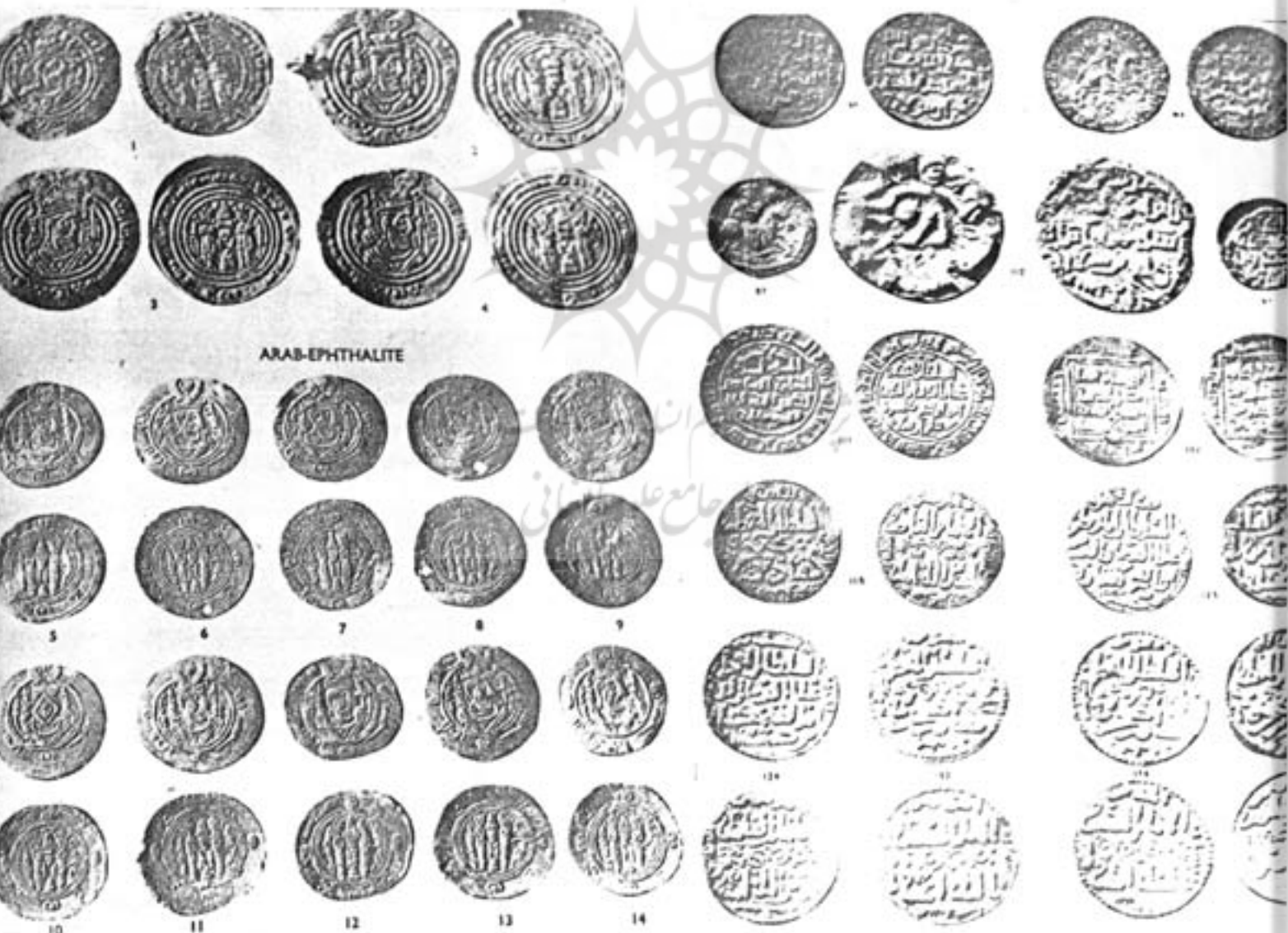
راست: سکه‌های نقره دوره سلاجقه آسیای صغیر چپ: سکه‌های نقره و مفرغی دوره سلاجقه آسیای صغیر

این قبیل سکه‌ها در تمام ایران و همه ممالک اسلامی رایج و مورد استفاده بود.
 در اینجا این نکته را باید یادآوری کرد که: قبل از تاریخ ۲۰۵ هجری در تاریخ
 ۲۰۲ - ۲۰۳ سکه‌هایی بنام: «حضرت رضا علیه‌السلام ولیعهد المسلمین» در خراسان، بویژه
 در مرو ضرب شده است که در عین اینکه نام خلیفه مأمون در روی آن‌ها بچشم می‌خورد، ولی
 نام حضرت رضا علیه‌السلام بعنوان ولیعهد المسلمین در روی این سکه‌ها ضرب شده است.
 حتی در سال ۲۰۴ هم سکه‌هایی بعد از شهادت آن حضرت و با همین مشخصات دیده
 شده است.

بطوریکه مورخان گفته‌اند: سکه‌های طلا و نقره هر دو بنام آن حضرت ضرب شده است،
 که در ایران فقط جنس نقره آن دیده شده که اینک در مجموعه بانک سپه می‌باشد.
 متن کامل نوشته‌های روی این سکه بدین‌قرار است:

راست: سکه‌های مفرغی و نقره دوره سلاجقه آسیای صغیر
 چپ: سکه‌های طبرستانی دوره خلفای عباسی، صورت خسرو دوم در ایران
 ضرب شده است

سکه‌های عرب ساسانی در دوره خلفای اموی، صورت خسرو دوم در ایران ضرب شده است

صفحه مقابل، راست بالا: سکه‌های نقره مغربی دوره عرب ساسانی که صورت خسرو دوم در دوره خلفای اموی در ایران ضرب شده است
 چپ بالا: سکه‌های نقره و مغربی که در قرن اول اسلام در ایران ضرب شده است
 راست پایین: سکه‌های دوره مغول و گورکانیان، ضرب مجدد دوران بعد
 چپ پایین: سکه‌های دوره گورکانیان که ضرب مجدد در دوران بعدی را دارد

رساله جامع علوم انسانی

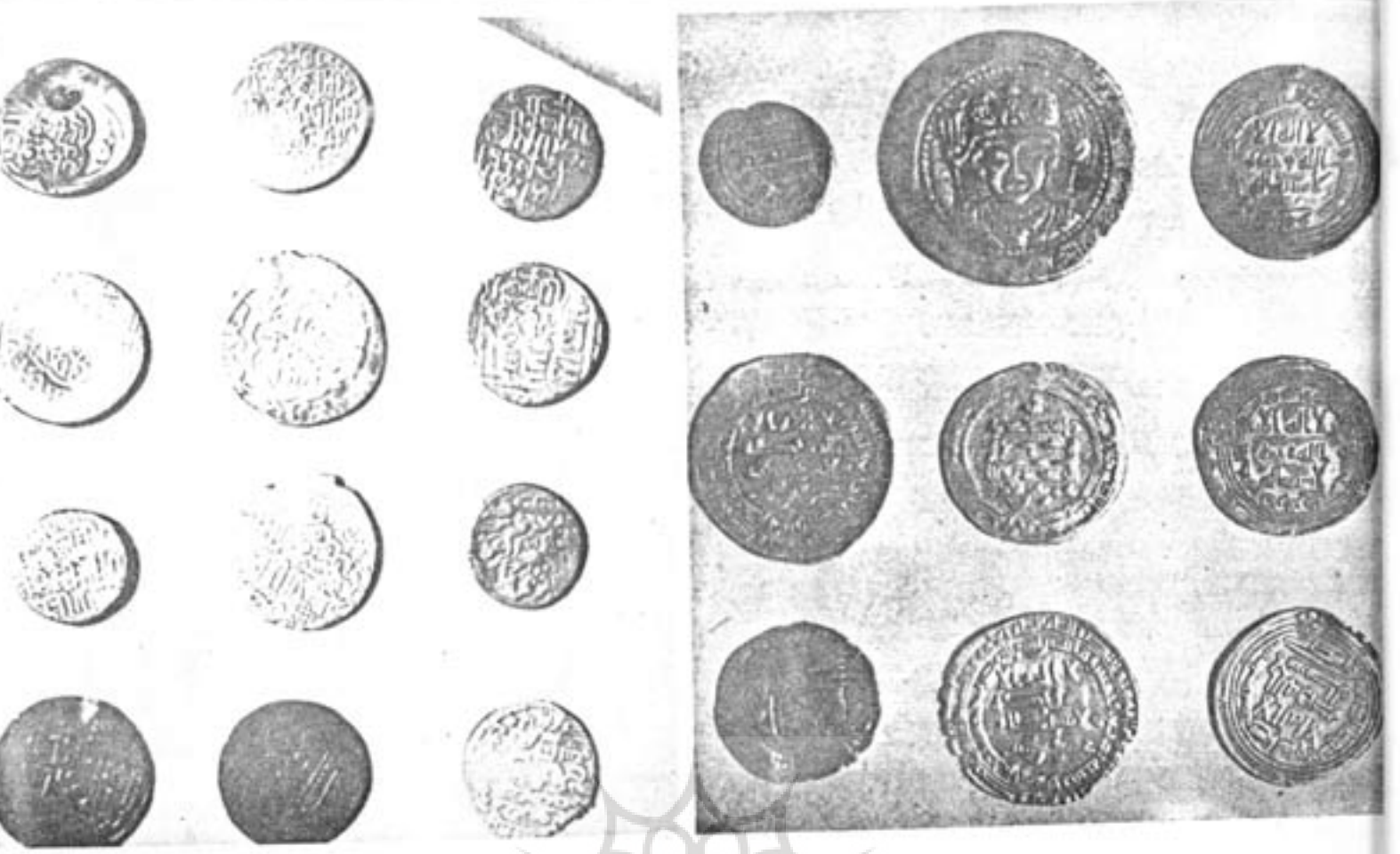
در يك سو: «لا اله الا الله وحده لا شريك له» و در طرف ديگر: «الله، محمد رسول الله المأمون خليفة الله ميمًا أميرًا به الاميرالرضا ولي عهد المسلمين علي بن موسى بن علي ابي طالب ذوالرياستين».

پایان دوره کوتاه تغییر شکل سکه ایرانی

این وضع همچنان ادامه یافت تا زمانی که کم کم وطن پرستان ایرانی در نقاط مختلف، حکومت و کم و بیش استقلالی پیدا کردند. از اینان ابتدا باید از طاهریان نام برد که در خراسان بودند. طاهریان در قلمرو حکومت خود علاوه بر نام خلیفه، نام خویش را نیز بر سکه‌های خود

پرویشگاه علوم انسانی و ...
مجمع علوم انسانی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران
رتال جامع علوم انسانی

راست : سکه‌های طبرستانی که با صورت خسرو دوم در دوره خلفای عباسی در ایران ضرب شده‌است چپ : سکه‌های سلاطین مغول

صفحه مقابل ، راست بالا : سکه‌های بسیار بسیار کمیاب دوره اموی که ضرب مجددی صورت علائم دوره ساسانی دارد چپ بالا : سکه‌های مغول که بعضی از آنها ضرب مجدد دوره گورکانیان را دارد راست پایین : سکه‌های نقره دو درهمی سلطان محمود غزنوی چپ پایین : سکه‌های سلاطین مغول

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

ضرب کرده‌اند . به این ترتیب در این زمان سکه‌ها با نام زمامداران ضرب میشد ولی به احترام ، نام خلیفه وقت را نیز - که رئیس روحانی مسلمین بوده است - بر روی سکه‌های خود ضرب می‌کردند .

بدینگونه و با نگرشی ساده می‌توانیم یادآور شویم که : سکه تنها در زمان بسیار محدودی شکل و یا نام حکام ایرانی را نداشته است . زیرا میدانیم که در دوران اسلامی و در دوره دو خلیفه اول راشدین بکلی سکه‌های ایرانی رایج بوده است ، و تا زمان عبدالملک مروان نیز سکه‌های ساسانی با کلماتی از نام خدا و رسول و گاهی اسامی حکام در روی آنها دیده شده ، ولی با اینحال سکه ، ایرانی بوده و حتی از زمان عبدالملک نیز که سکه اسلامی در ایران رایج شد ، در همان زمان نیز در بعضی از نقاط ایران ، سکه‌های عرب ساسانی ضرب میشد ، و در زمان خلفای اولیه عباسی نیز سکه طبری در ایران ضرب میشد ، که در روی آنها شکل خسرو پرویز دیده می‌شود ، که حکایت از پذیرش و استقبال مردم از سکه‌های ایرانی دارد .

سکه‌های طبرستانی تا سال ۱۷۱ هجری دیده شده ، و نیز نخستین سکه‌هایی که بنام طاهر وجود دارد از تاریخ ۲۰۵ هجری میباشد . با این حساب فاصله زمانی سکه‌های قدیم ایرانی

چپ: سکه‌های روادیان

راست: سکه‌های عرب سامانی که با صورت خسرو دوم در زمان خلفای اموی در ایران ضرب شده است

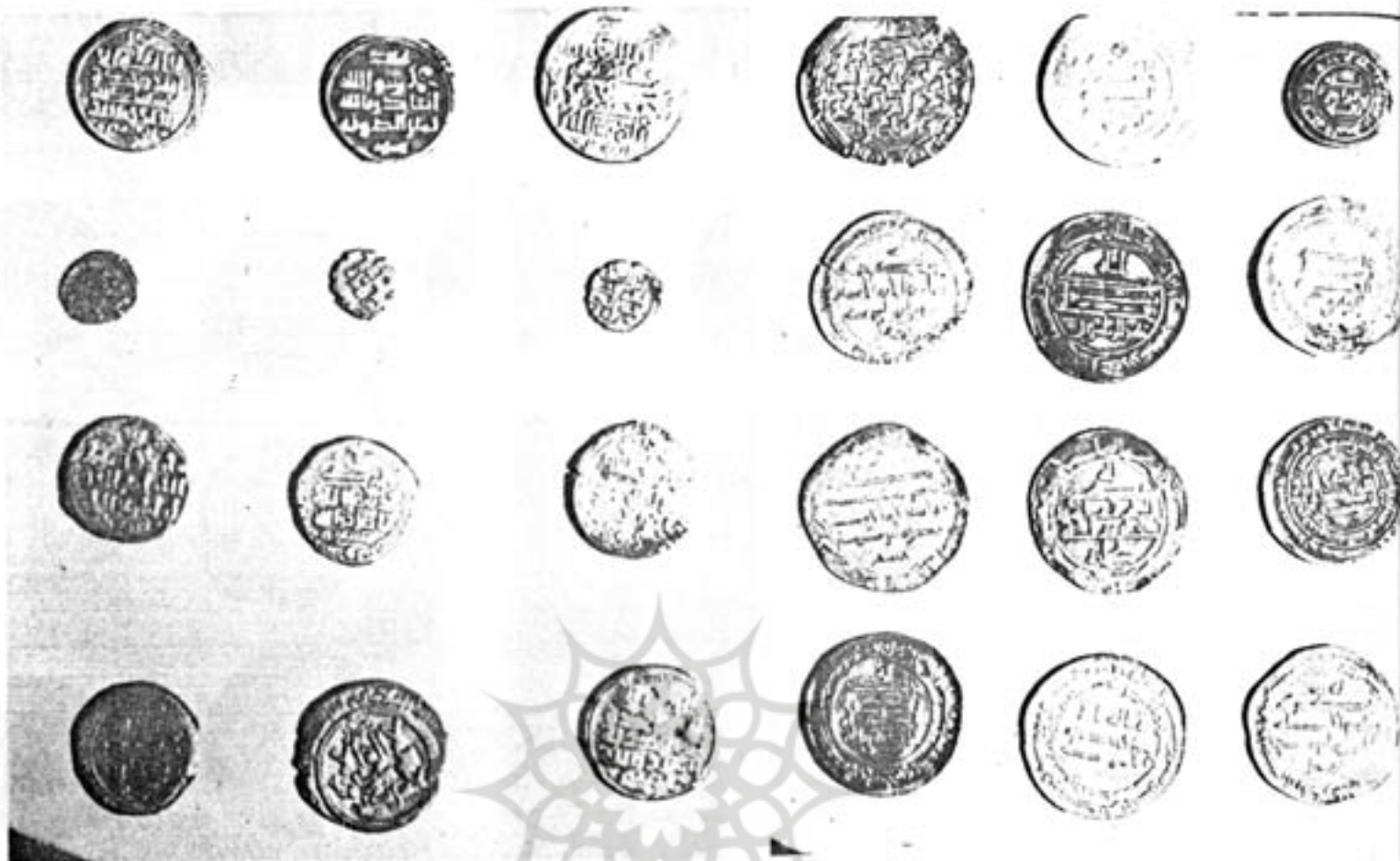
تا بوجود آمدن سکه‌هایی با نام حکام و سلاطین ایرانی در حدود ۴۰۰ سال بیشتر نبوده . با اینحال در قسمت‌هایی از ایران سکه‌های قدیم ایرانی وجود داشته . اما از زمان طاهر سکه‌های طلا ، نقره و مفرغ بجا مانده که نام او - طاهر - و افرادی از خاندانش چون : طلحه - عبدالله - محمد بر روی این سکه‌ها بچشم می‌خورد . همچنین سکه‌هایی از افراد دیگر از خاندان آل طاهر ، که نام آنان بر این سکه‌ها ضرب شده است .

رتال جامع علوم انسانی

سکه در زمان صفاریان

بعد از طاهریان ، صفاریان در قسمتی از ایران به حکومت رسیدند که با تعصب و دل‌بستگی خاص ایرانی به‌احیای سنن گذشته و ضرب سکه با نام خودشان اقدام کرده‌اند . سکه‌هایی که از آنها بجای مانده است با نام : یعقوب لیث - عمرو لیث - طاهر بن محمد میباشد . همچنین بعضی از افراد خاندان این سلسله نیز سکه‌هایی بنام خود ضرب کرده‌اند . شخصاً سکه طلایی از عمرو لیث و ابوالاحمد خلف بن احمد - که در دوره سلطنت محمود غزنوی به خراسان برده شده - در مجموعه خود داشته‌ام که اینک در بانک سپه میباشد .

از این صفاریان سکه‌های مفرغی با نام : تاج‌الدین حرب بن محمد که در سال ۵۶۲ هجری در سیستان حکومت داشته ، بجای مانده است که من خود تعدادی از آنها را گرد

بپ : سکه نقره وطلای دوره نرنویان

راست : سکه‌های دوره خلفای عباسی که در روی بعضی از آنها احکام ایرانی نامبرده شده است

آورده‌ام . در روی سکه‌های طاهریان و صفاریان مانند سایر سکه‌های اسلامی ، فقط خط دیده می‌شود و عموم آنها فاقد شکل میباشند . یکطرف این سکه‌ها : « لاله الله محمد رسول الله » و طرف دیگر آنها نام زمامداران طاهری و صفاری میباشد . ولی از نظر احترام نام خلیفه آنها - محمد - نیز بر سکه ضرب شده است . محل ضرب این سکه‌ها در شهرهای بزرگی است که تحت تصرف آنها بوده است .

سکه‌های طاهریان بیشتر در خراسان و حتی سکه‌های طلایی از طاهر دیده می‌شود که در مصر ضرب شده است ، و این مربوط زمانی است که او از طرف خلیفه حکومت مصر را داشته است . رو بپه‌رفته سکه‌های صفاریان و طاهریان نسبتاً کمتر دیده می‌شود ، ولی سکه‌های طلایی طاهر نسبت به آنها زیادتر است .

دوره سامانی - عصر توسعه سکه ایرانی

میدانیم که بعد از صفاریان ، سامانیان در قرن سوم هجری در ایران به حکومت رسیدند ، تعداد سلاطین سامانیان دهنفر بوده است ، که همگی آنان سکه‌های طلا و نقره ضرب کرده‌اند . از آنجا که سامانیان در حوزه حکومت خود قدرت و اعتبار و ثروت فراوان داشته‌اند ، سکه‌های آنها نیز معرف قدرت و اقتدار و ثروت و جلال آنهاست . چه ، در این دوره سکه‌های بسیار زیبایی

راست : سکه‌های منحصر بفرد طلایی که از اواخر دوره خوارزمشاهیان تا دوره چنگیز ضرب شده و تحول ضرب سکه و نوشته آنرا تا دوره حکومت چنگیز روشن مینماید
چپ : سکه‌های طلای منحصر بفرد که از اواخر دوره خوارزمشاهیان تا دوره چنگیز ضرب شده و تحول ضرب سکه و نوشته آنرا تا دوره حکومت چنگیز روشن مینماید

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

از نظر خط و وضع سکه به تعداد زیاد دیده شده است ، که بیشتر این سکه‌ها در خراسان و شرق ایران ضرب شده ، و در عین حال سکه‌هایی نیز که در سایر نقاط ایران مانند همدان و غیره ضرب شده به تعداد کمتری بدست آمده است .

در بین این سکه‌ها ، سکه نهمین احمد سر سلسله سامانی کمیاب است ، ولی از سایر سلاطین سامانی می‌توان : عبدالملک ثانی - ابن نوح ثانی را نام برد که تعداد سکه‌های این دو تن هم نسبتاً کمیاب است .

در همان زمان از بعضی از افراد خاندان سامانی که بطور رسمی به سلطنت نرسیده و فقط حکومت‌هایی در بعضی از شهرها داشتند نیز سکه دیده شده است . باید یاد آور شد که : در همان دوره ، علویان که از خاندان نبوت بودند به قسمت‌های شمال ایران آمده و در گیلان و دیلمان و بطور کلی سواحل بحر خزر طرفدارانی پیدا کردند . اینان علاوه بر ریاست روحانی به حکومت نیز رسیدند و سکه‌هایی بنام آنها بجای مانده که از آن جمله می‌توانیم به : سکه‌های حسن بن زید ، محمد بن زید ، حسن بن قاسم و غیره اشاره کنیم . این سکه‌ها به تعداد نسبتاً کم - از طلا و نقره -

در ایران پیدا شده است ، و گاه به گاه در مجموعه‌های داخل و خارج از ایران دیده می‌شود .
در همین زمان ، حکامی در آذربایجان پیدا شدند که کم کم در پی استقلال برآمدند و به ضرب
سکه بنام خودشان اقدام کردند . از آن جمله اند : محمد بن دیوداد و یوسف بن دیوداد و غیره که
سکه‌هایی با نام خودشان ضرب کرده‌اند .

در قرن سوم خانواده‌ای ایرانی بنام : آل زیار ، که سرسلسله آنها مردآویج بن زیار بود ،
ادعای استقلال کردند . این خانواده خود را از نژاد شاهان قدیم ایران میدانستند . اینان با رشادت
مردآویج و بعضی از اولادان او ، قسمت‌هایی از طبرستان و جرجان و مدتی نیز همدان و اصفهان را
در تصرف خود داشتند و سکه‌هایی با نام خود ضرب کرده‌اند .

در مجموعه‌ای که در حال حاضر در بانک سپه وجود دارد ، سکه‌های : مردآویج بن زیار ،
ظهیرالدوله ابومنصور و شمگیر ، بیستون ، شمس‌المعالی قابوس و فلک‌المعالی منوچهر وجود دارد .
در همان زمان در کردستان نیز یکی از رؤسای قبایل کُرد بنام : «هنویه بن حسین برزگانی»
قدرتی پیدا کرد و بر قسمتی از کردستان و همدان و نهاوند تسلط یافت . قدرت و تسلط هنویه
به اندازه‌ای رسید که خلیفه زمان ، پسر او «ابونجم بدرین هنویه» را لقب «ناصرالدوله» داد
و تا آنجایی که من خود دیده‌ام ، سکه‌های نقره و طلا از ناصرالدوله ابونجم در کردستان پیدا شده
و در مجموعه‌های داخلی و خارجی وجود دارد .

در قرن سوم بزرگترین قدرت بدست سامانیان بود ولی در گوشه و کنار ایران افراد
وزمامدارانی - همچنانکه ذکرشان رفت - به ضرب سکه بانام خود مبادرت می‌کردند . بدینگونه
این عصر را می‌توانیم ، نسبت بدو قرن گذشته ، از نظر افزونی تعداد سکه‌های ایرانی با نام
زمامداران ایرانی خیلی غنی و قابل توجه بدانیم ، چرا که قدرت و وسعت فراوان حکومت ایرانیان
چنین وضعی را ایجاب می‌کرد و دامنه سکه ایرانی روز بروز توسعه می‌یافت .

سکه‌های دیالمه

در قرن چهارم هجری دیالمه که نسب خود را به سلاطین قدیم ایران میرساندند بروی کار
آمدند . اینان بر قسمت‌های فراوانی از ایران مانند : فارس ، عراق ، کرمان ، اهواز ، ری ،
همدان حکومت کردند و در تمام این نقاط سکه‌هایی بنام آنها ضرب شده است .

با وجود اینکه حکومت هر چند قسمت از ایران بدست یکی از افراد این خاندان اداره
میشد ، با اینحال از مشخصات سکه‌های آنها این است که نام دو و گاهی سه نفر از آنها در روی یک
سکه ضرب شده است . این امر نشانه آن است که افراد این خاندان - که گاهی برادرها و بعد
برادرزاده‌ها و پسرعموها حکومت نقاط مختلف را داشتند - بایکدیگر تشریک مساعی کرده و نسبت
بیکدیگر احترام متقابل مینمودند . بدین ترتیب از آنها سکه‌های فراوان طلا و نقره بجای مانده
و در مجموعه‌های مختلف داخلی و خارجی ، تعداد کافی یافت می‌شود .

سکه‌هایی را که من خود از آنها دیده‌ام از : عمادالدوله ابوالحسن علی ، عضدالدوله
ابوشجاع خسرو ، شرف‌الدوله ابو قوارس ، مسعودالدوله ابو کالیجار مرزبان ، ابونصر خسرو
فیروز میباشد که اینان از دیالمه فارس میباشند .

از دیالمه عراق ، اهواز و کرمان نیز سکه‌های : معزالدوله ابوالحسن احمد عزالدوله
بختیار - بهاء‌الدوله ابونصر فیروز نیز در مجموعه اینجانب بوده است . از مشرف‌الدوله و جلال -
الدوله نیز که در عراق حکومت داشتند ، سکه‌های نقره‌ای آنها را دیده‌ام .

از دیالمه ری ، همدان ، اصفهان سکه‌های نسبتاً زیاد طلا و نقره ، از رکن‌الدوله ابوعلی
حسن ، مؤیدالدوله ابومنصور ، فخرالدوله ابوالحسن علی ، مجدالدوله ابوطالب رستم ، شمس -
الدوله ابوطاهر و سماع‌الدوله ابوالحسن دیده‌ام .

نکته‌ای را که در اینجا باید یادآور شد این است که: توسعه حکومت آل‌بویه و قدرت‌یابی آنها - که تا بغداد را به تصرف درآورده بودند - و توسعه دامنهٔ مراودات بازرگانی و تجاری آنها باعث شد تا تعدادی از سکه‌ها یا نشانهای آنها در حفريات کشور دانمارك پيدا شود. بویژه در چند سال قبل، چند سکه یا نشان از ركن الدوله ابوعلی حسن در آن کشور بدست آمد که بسیار قابل توجه بود و مورد مطالعه «دکتر مایلز» رئیس انجمن سکه شناسان آمریکا قرار گرفت.

برهريك از این چند سکه و یا نشان نقره‌ای که از نظر قطع بزرگ و چند دره می‌باشند یکطرف آن صورت ركن الدوله دیده می‌شود و در طرف دیگر چیزی بشکل آتشدان و سربازان اطراف آن بچشم می‌خورد. این چند سکه یا نشان که به سبک سکه‌های ساسانی ضرب شده کاملاً استثنایی بوده و برخلاف سکه‌های اسلامی بر روی آنها صورت پادشاه ضرب شده است. و حتی در کنار صورت بعضی از آنها، بخط پهلوی: «رکن الدوله» نوشته شده است. پیداشدن این سکه یا نشان‌ها معرف آن است که آل‌بویه خود را منتسب به سلاطین ساسانی دانسته و با ضرب این نوع سکه و یا نشان‌ها خواسته‌اند نسبت خود را با آن خاندان ثابت کنند.

در ایران نیز چند سال قبل نشانی از همان قبیل پيدا شد که به گمان زیاد مربوط به زمان جوانی رکن الدوله، و از نظر صورت پادشاه، جو اتر از چهره ضرب شده بر روی سکه‌های بدست آمده از کشور دانمارك میباشد.

ضمناً باید یادآور شد که: سلاطین آل‌بویه با آنکه شیعی مذهب بودند و بغداد را هم به تصرف درآورده بودند، با این وجود از نظر احترامی که بدستگاه خلافت و تمرکز اسلامی داشتند، نام خلیفه عباسی را در روی سکه‌های خود ضرب می‌کردند.

مطلب دیگری که گفتن آن ضروری است این است که: در آخر دوران آل‌بویه، شخصی از منسوبان مادری مجدالدوله، بنام: علاءالدوله ابو جعفر محمد - که او و خاندانش بنام: آل دیالمه کاکویه معروفند - به حکومت رسید. بعضی از افراد این خاندان مدت‌ها در اصفهان، همدان، یزد، نهاوند حکومت داشتند که از جمله آنان پسر او، «ظهرالدین ابومنصور فرامرز» بوده است.

در چند سال قبل برای اولین بار سکه‌های طلایی در اصفهان پيدا شد، که از نظر ضرب فوق‌العاده زیبا، و در عین اینکه نام طغرل سلجوقی در يك طرف آنها ضرب شده بود، نام ابومنصور فرامرز در طرف دیگر آن دیده میشد و در بالای همین طرف، کلمه: «شمس» ضرب شده بود. بنظر اینجانب مقصود از شمس، شمس‌الدوله دیلمی بوده است که در همان زمان بر همدان حکومت می‌کرده، و این سکه نشانه آن است که بین ابومنصور فرامرز و شمس‌الدوله، حسن رابطه وجود داشته و از طرف دیگر بنظر من این سکه‌های طلا موقعی ضرب شده که پس از جنگ بین طغرل و شمس‌الدوله و ابومنصور فرامرز میان آنها صلحی بوجود آمده؛ و باقی‌مانده‌گان دیالمه در این صلح قبول کرده‌اند که با ابتدای حکومت آنها، نام طغرل سلجوقی را نیز بر روی سکه‌های خود ضرب کنند. در هر حال سکه‌های علاءالدوله ابو جعفر محمد که سرسلسله دیالمه کاکویه است در ایران پيدا شده و در مجموعه‌های داخلی و خارجی هم وجود دارد.

سکه‌های شهریاران گمنام

به عقیدهٔ مرحوم کسروی در کتاب «تاریخ شهریاران گمنام» خود حکام ایرانی که بر قسمتی از ایران مخصوصاً دیلمان و کوهستانهای اطراف آن و بعضی از نقاط آذربایجان تا قفقاز در قرن‌های سوم و چهارم حکومت کرده‌اند، از دید بعضی از مورخان و سکه شناسان دور مانده‌اند،

و بویژه از جهت سکه شناسی از آنها یاد شده است. در صورتیکه ایندسته مدتها در نقاط نامبرده حکومت کرده و سکه‌هایی بنام خود ضرب کرده‌اند. کسروی اینان را «شهریاران گمنام» نامیده است. شخصاً سکه‌هایی نقره و طلا از: کنگریان، بنام: وهودان بن محمد و اسماعیل بن وهودان پسر او دیده‌ام، و حتی در بعضی از سکه‌ها نام وهودان و اسماعیل، پدرو پسر هرد و ضرب شده‌است. از سالاریان نیز سکه‌هایی از: «جستان» پسر سالار مرزبان و ابراهیم پسر دیگر او دیده‌ام و معمولاً در روی سکه‌ها نام هردو برادر ضرب شده‌است. سکه‌هایی نیز از: «مانازر» پسر جستان دیده‌ام که به صورت بسیار زیبا و خوبی، از جنس طلا و نقره، هردو، ضرب شده‌است. بعد از اینها سکه‌های دو درهمی نقره از روادیان بنام: وهودان بن محمد و محمد بن الحسین در ایران پیدا شده‌است که در غالب آنها، نام پدرو پسر محمد بن حسین (ابوالهیجا) که از حکام و سلاطین معروف روادیان بوده و پسر او وهودان بن محمد دیده می‌شود.

این سکه‌ها در اطراف زنجان پیدا شده و در چند سال قبل به بازار تهران آمده است. مخصوصاً در روی این سکه‌ها، لقب محمد بن الحسین «الامیر الاجل» ضرب شده‌است. مرحوم کسروی نیز در کتاب «شهریاران گمنام» قصیده‌ای از قطران شاعر معروف آثرمان ذکر کرده که ظاهراً قطران از طرف وهودان مأمور بوده‌است که با ابودلف حاکم و پادشاه نخجوان طرح دوستی ریخته و باتفاق علیه گرجیان و رومیان - که به شهرها و ماسکن مسلمانها حمله کرده بودند - جنگ کنند و آنها را از خاک مسلمانها بیرون برانند.

این قصیده با دوبیت زیر شروع می‌شود:

«امیر اجل از پی آنکه روزی شد از قشخ طلعت تو منور»
 «تو دلیند اویی و پیوند اویی از اویش بودی ز روی برادر ...»

و خود این قصیده نشان آن است که وهودان بنام امیر الاجل خوانده میشد، و در روی سکه‌ها نیز نام او بدینگونه ضرب شده‌است.

سکه‌های دوره غزنوی

در نیمه دوم قرن چهارم امرای سامانی بعضی از غلامان خود را، که شایستگی و لیاقت آنها مسلم شده بود، به حکومت بعضی از ولایات متفرقه خویش برگزیدند. از جمله آنان: «البتکین» سرسلسله خاندان غزنوی میباشد که عبدالملک سامانی او را فرمانده لشکر مقیم خراسان کرد. البتکین و اولادهای او افراد شایسته و لایقی از آب درآمدند، بطوریکه از دوره سبکتکین و اولاد او اسماعیل و بویژه محمود غزنوی حوزه اقتدار و قدرت خود را توسعه دادند، و سلسله سلاطین غزنوی را بوجود آوردند. بدینگونه اولاد او تا «مودود شهاب الدوله» در ایران سلطنت کرده و پس از روی کار آمدن سلاجقه سایر افراد این خاندان، سالها در قسمتی از هندوستان حکومت و سلطنت داشتند.

آنچه از سکه‌های ایندوره دیده‌ام بیشتر مربوط به سلطان محمود (بیمین الدوله) و پسرانش سلطان محمد و سلطان محمود، شهاب الدوله، عبدالرشید غزالدوله، فرخزاد جمال الدوله بوده است. اما قبل از محمود، سبکتکین و اسماعیل هم به ضرب سکه مبادرت کرده‌اند. این سکه‌ها به مقدار فراوان نقره و تعداد بسیار قابل توجهی هم طلا میباشد که نشانه سلطنت محمود با پیشرفت‌های فراوان در ایالات مختلف ایران و کشورهای مجاور - بویژه هندوستان - بوده که حاکی از ثروت فراوان طلا و نقره بدست آمده در آن زمان است.

در نتیجه سکه‌های طلا به مقدار زیاد ضرب شده است. من خود سکه نقره‌ای از دوره سامانیان داشته‌ام که علاوه بر نام پادشاه سامانی نام البتکین سرسلسله خاندان غزنوی نیز بر آن ضرب شده و این سکه استثنایی و کمیاب فعلاً در مجموعه بانک سپه میباشد.

شکل سکه‌های غزنوی مانند سایر سکه‌های اسلامی به صورت درهم نقره و دینار طلا بوده است، که در یکطرف آن عبارت: «لا اله الا الله محمد رسول الله» و نام خلیفه زمان ضرب شده، و در طرف دیگر آن، عناوین مختلف سلاطین غزنوی و القاب که به آنها داده شده است به خط کوفی دیده می‌شود. در بعضی از سکه‌ها، این عناوین مضطرب و در بعضی کوتاه‌تر است یعنی فقط به القاب چون عین الدوله، محمود، محمد و یا مسعود اکتفا کرده‌اند. همچنین در روی بعضی از سکه‌های نقره که اندازه آن‌ها کوچکتر و قطر آنها زیادتر است، در یکطرف بجای عبارتی به خط کوفی بعضی از اشکال هندسی دیده می‌شود. این قبیل سکه‌ها بسیار کمیاب و تعداد خیلی کمی از آنها را دیده‌ام. بتازگی تعداد زیادی سکه‌های دو و سه درهمی نقره سلطان محمود غزنوی و بعضی از سلاطین آخر سامانی از کشور افغانستان به خراسان آمد و از خراسان نیز به تهران رسید و بفروش رفت که معلوم می‌دارد این سکه‌ها در شرق ایران و افغانستان ضرب شده. در دور یک طرف بعضی از این قبیل سکه‌های سامانی نام «بلکاتگین» سومین شخص خاندان غزنوی ضرب شده است. در طرف دیگر این سکه‌ها و خارج از دایره خطوط، اسامی بعضی از حکام زمان نیز ضرب شده، که این امر ثابت می‌کند بعضی از حکام دوره غزنوی و سامانی به ضرب این قبیل سکه‌ها کوشیده‌اند، و در ضمن نام خود را نیز بر روی این سکه‌ها ضرب کرده‌اند. قبلاً از این نوع سکه کمتر در ایران یافت می‌شد.

در تمام این دوره سکه‌های مفرغی نیز وجود داشته است. در چند سال قبل نیز تعداد نسبتاً زیادی سکه‌های ربع درهمی نقره سلطان مسعود غزنوی از ناحیه خراسان به تهران آمد و بفروش رسید. از این نوع سکه هم در کتب مربوط به سکه کمتر یاد شده است. در هر حال خود من تعداد نسبتاً زیادی از آنها را خریداری کردم که فعلاً در مجموعه بانک سینه موجود است.

سکه‌های دوره سلجوقیان و نخستین نقش شیر و خورشید

بطوریکه میدانیم سلجوقیان از ابتدای قرن پنجم به قسمت بزرگی از ممالک خاور میانه ایران و کشورهای مجاور آن حکومت و سلطنت کرده‌اند، و با پیدایش این خاندان حکام و سلاطین قبلی ایران از بین رفته‌اند. همانطور که قبلاً گفته شد خاندان غزنوی با پیدایش و قدرت یابی سلاجقه حکومت خود را بر ایران ترک گفته و فقط در هندوستان و تا قرن ششم هجری بر قسمتی از هندوستان حکومت کرده‌اند.

اما سلجوقیان پس از روی کار آمدن و بویژه در دوره سلاطین اولیه، دامنه حکومت و سلطنت خویش را در قسمت زیادی از ممالک خاور میانه، عراق، شام، روم توسعه داده و شبیه از این خاندان مدتها بر قسمت‌هایی از ممالک مجاور ایران حکومت کردند. سلاطین اصلی این خاندان - که سلاطین ایران بوده‌اند - و بنام همه آنان سکه‌های طلا و نقره و مفرغ ضرب شده است - عبارتند از:

ابو طالب طغرل بیک، عضدالدین ابوشجاع آلبارسلان، جلال‌الدین ابوالفتح ملکشاه، ناصرالدین محمود، رکن‌الدین ابوالمظفر برکیارق، ملکشاه ثانی، - که طفلی بوده و سکه از او ندیده‌ام -، غیاث‌الدین ابوشجاع، معزالدین ابوالحارث سنجر. این همه در حقیقت شاخه اصلی سلاجقه میباشند که بنام سلاجقه بزرگ معروفند و تعداد زیادی سکه‌های طلا و نقره از این سلاطین پیدا شده، که معرف عظمت و ثروت دوره حکومت آنها بر ایران میباشد، بویژه از ابوالفتح ملکشاه، سکه‌های فراوان طلا با القاب و عبارات مختلف و با خط کوفی در روی سکه‌ها دیده شده است. شخصاً سکه‌ای از ابوالفتح ملکشاه داشتم که در یکطرف نام او، و در طرف دیگر آیه الکرسی بطور کامل ضرب شده بود. این سکه ضرب امنه‌ان بود.

در روی کلیه سکه‌های سلجوقی تاریخ و محل ضرب دیده می‌شود، این مطلب در روی

راست : سکه‌های مفرغی دوره اتابکان چپ : سکه‌های نقره و مفرغی دوره سلاجقه آسیای صغیر

سکه‌های خوب کاملاً خوانده می‌شود ، ولی در بعضی از سکه‌ها به علت بدی ضرب یا سایدگی در موقع استفاده ، بخوبی نمی‌توان تاریخ یا محل ضرب سکه را خواند .

از دوره سلجوقی سکه‌هایی بنام : « جغری بیک » برادر طغرل بیک سرسلطه این خاندان دیده شده‌است ، و تعدادی از آنها در مجموعه بانک سپه وجود دارد . به علاوه از یکی از رؤسای این خاندان - که حتی در زمان طغرل بیک نیز سمت ریاست این خاندان را داشته بنام : « بیغو » که مدتی در کرمان بود و در جنوب شرقی ایران حکومت می‌کرده - سکه‌های طلایی در ایران بنام آمده که اینک در مجموعه بانک سپه وجود دارد .

در دوره سلاطین آخر سلاجقه بزرگ ، این خاندان به چند رشته تقسیم شد و بعضی از آنها بر کرمان ، بعضی بر شام ، بعضی بر عراق و کردستان و بعضی بر روم (آسیای صغیر) حکومت

و سلطنت کردند که بنام : سلاجقه کرمان ، شام ، عراق ، کردستان و سلاجقه روم معروف میباشند. که همه سلاطین آنها سکه‌هایی بنام خود ضرب کرده‌اند. ولی در روی سکه‌های سلاطین اولیه سلاجقه کرمان و عراق و کردستان نام سلطانی از سلاجقه بزرگ ، مخصوصاً سنجر دیده می‌شود. این نکته تأیید کننده این اصل است که سلطان سنجر را به عنوان رئیس خاندان سلجوقی قبول داشته‌اند. از سلاجقه کرمان سکه‌هایی بنام : عمادالدین قرا ارسلان قادریک - کرمانشاه رکن‌الدین سلطان‌شاه - تورانشاه - متیث‌الدین محمد ، سکه‌های نقره و مخصوصاً طلا دیده و داشته‌ام. از سلاجقه شام سکه : تشرین البارسلان ، و از سکه‌های سلاجقه عراق و کردستان ، سکه‌های متیث‌الدین محمود ، طغرل ، غیاث‌الدین مسعود ، سلیمان‌شاه و ارسلان‌شاه را داشته‌ام .

تمامی سکه‌های ایندوره ، معمولاً بصورت درهم نقره ، و دینار طلا بوده با این تفاوت که در دوره سلاجقه بزرگ ، سکه‌های بسیار زیبا و خوش نقش با عیار خوب طلا دیده می‌شود ، در صورتیکه سکه‌های سلاجقه عراق و کردستان و سلاجقه کرمان ، بویژه سلاطین دوره آخر آنها زیبا نیست و از نظر عیار نیز از سکه‌های نخستین ضعیف‌تر است . اما سکه‌های سلاجقه روم ، شکل خود سکه و خطوط روی آن با سکه‌های سایر سلاجقه تفاوت داشته و مخصوصاً در روی سکه‌های مفرغی آن اشکال انسانی و حیوانات دیده می‌شود . در همین عهد و در روی بعضی از سکه‌های نقره سلاطین آخری آنها که تابع ایران بوده‌اند ، شکل شیر و خورشید پیدا شده است که بعضی‌ها عقیده دارند : پیدایش نخستین شیر و خورشید در روی سکه‌های ایرانی از این زمان می‌باشد و به فاصله چند قرن دوباره در روی سکه‌های مفرغی آخر دوره صفویه و سکه‌های نقره دوره قاجاریه ، ابتدا شیر و خورشید و سپس شیر و خورشید و شمیر ضرب شده‌است که این مطلب خود قابل مطالعه و تعمق بیشتری است .

در سکه‌هایی که از این عهد بجا مانده و شیر و خورشید بر روی آنها ضرب شده ، خورشید به پشت شیر نجسیده است و بالای پشت شیر قرار دارد .
مطلب قابل توجه دیگر آنکه نام عدّه زیادی از سلاطین سلاجقه روم که در روی سکه‌های آنها ضرب شده‌است نام‌های ایرانی مانند : کیخسرو ، گیکاووس و کیتباد می‌باشد .

سکه‌های اتابکان

در قرون ششم و هفتم عدّه‌ای از امرای لشکر سلجوقی بر قسمت‌هایی از ایران و کشورهای مجاور آن حکومت و سلطنت کرده‌اند که بنام اتابکان معروف شده‌اند ، که همگی آنان به ضرب سکه مبادرت کرده‌اند . این امر از خاندانهای مختلف و به نامهای گوناگون در مناطق مورد حکومت خود معروف بوده‌اند . مانند : اتابکان دمشق ، اتابکان الجزیره و شام ، اتابکان موصل ، اتابکان سنجار ، اتابکان اربل ، ارتوقیه دیار بکر ، ارتوقیه کیفا ، ارتوقیه مادرین ، شاهان ارمنیه ، اتابکان آذربایجان ، اتابکان فارس ، اتابکان لرستان .
در بین این عدّه آنهایی که در حوزه حکومت خود قدرت و اقتدار زیادتری داشتند ، سکه‌های فراوان‌تری بنا می‌نهادند که ضرب شده‌است ، که فعلاً در مجموعه‌های مختلف فراوان دیده می‌شود و از آن جمله است : سکه‌های اتابکان موصل ، ارتوقیه مادرین ، ارتوقیه کیفا . بیشتر سکه‌هایی که از اینان دیده شده‌است ، سکه‌های مفرغی بزرگ است که یکطرف آن : « لا اله الا الله محمد رسول الله » و نام پادشاه و همچنین اسم خلیفه نیز دیده می‌شود و طرف دیگر آن صورتی از پادشاه یا حیوانات مختلف و امثال آن ضرب شده‌است . مجموعه‌ای از سکه‌های خوب ایندوره در مجموعه سکه‌های اسلامی قابل توجه است ، زیرا با داشتن شکل در روی سکه ، کاملاً از سکه‌های دیگری که بدون شکل است مشخص بوده و بعضی از آنها بسیار زیبا و قابل توجه است .
اما سکه‌های اتابکان آذربایجان ، فارس و لرستان ، که در حقیقت حکام و سلاطین

ایرانی هستند، تعدادی در مجموعه‌های مختلف دیده می‌شود که غالب آنها از نظر ضرب و عیار فلزات آن و ویژگی‌ها عیار طلا، زیاد قابل توجه نیست و حکایت از آن دارد که در زمان حکومت، قدرت و عظمت و ثروت فراوانی نداشته‌اند.

سه سال قبل سکه‌های مفرغی از سلاطین آخر روم شرقی با تعداد زیادی از سکه‌های مفرغی اتابکان آذربایجان در همان منطقه آذربایجان بدست آمده که، در روی سکه‌های بیزانس یا روم شرقی ضرب مجدد کلمه اسلامی، مثل: «الله» و غیره و در روی بعضی از آنها نام اتابک آذربایجان — که در آن زمان حکومت می‌کرده است — دیده شده بود. این نکته معلوم می‌دارد که: زمانی که این سکه‌ها در آذربایجان رواج داشته بدستور اتابک زمان بر روی کلیه آنها ضرب مجددی با کلمات اسلامی و گاهی نیز نام اتابک بعمل آمده که بدین ترتیب آنها را نیز جزو سکه‌های ایرانی و قابل رواج در ایران کرده‌اند.

در روی بعضی از سکه‌های اتابکان آذربایجان که در سالهای اخیر بدست آمده نام یکی از سلاطین سلاجقه عراق و کردستان — که در زمان آن اتابک بوده است — دیده می‌شود و معرف آن است که اتابک آذربایجان که این نوع سکه‌ها را ضرب کرده، هنوز خود را تابع پادشاه سلجوقی عراق — که در زمان او بوده است — میدانسته و با ضرب نام او تابعیت خود را ثابت کرده است.

سکه در عهد خوارزمشاهیان

انوشکین سرسلطه خاندان غزنوی از جانب ملک‌شاه سلجوقی به حکومت خوارزم منصوب و به لقب خوارزمشاه مشهور گردید. یکی از اولادان او بنام: «اتمز» نخستین پادشاه خوارزمشاهی است که علم استقلال برافراشت و ولی مغلوب سلطان سنجر شد. اما بعدها، اولادان او بتدریج صاحب قدرت شدند، بگونه‌ای که علاءالدین محمد، بزرگترین پادشاه خوارزمشاهیان بر قسمت بسیار وسیعی از ایران بزرگ حکومت و سلطنت داشته است. سکه‌هایی که در آن زمان ضرب شده و اینجانب دیده و داشته‌ام عبارتست از سکه‌های:

ایل ارسلان پسر اتمز، سلطان‌شاه محمود، علاءالدین محمد (سلطان محمد خوارزمشاه) و جلال‌الدین منکبَرنی، که پسر او می‌باشد.

این سکه‌ها بر حسب محل ضربشان، از نظر شکل، قطر، عیار و خطوط تفاوت می‌کنند. سکه‌شناسان گذشته، سکه‌های این خاندان را کمیاب میدانستند، ولی در سالهای اخیر سکه‌های زیادی از سلطان محمد خوارزمشاه و بعضی از افراد این خاندان پیدا شد، بطوریکه سکه‌های آنها بصورت گذشته کمیاب نیست.

در روی تعداد زیادی از سکه‌های این خاندان، نام خلیفه نیز ضرب شده است. در بیشتر آنها تاریخ و محل ضرب خوانده می‌شود و روی هم‌رفته نیشابور یکی از مشهورترین شهرهایی است که در آن به تعداد زیاد، سکه نقره و مخصوصاً طلا از خاندانهای مختلف سلاطین ایران و از آنجمله خوارزمشاهیان ضرب شده و در غالب مجموعه‌ها، سکه‌های ضرب نیشابور از سلاطین مختلف و خاندانهای گوناگون دیده می‌شود. شکل و جنس این سکه‌ها با دوره قبل زیاد فرقی ندارد. تاریخ و محل ضرب در دور یکطرف سکه بطور دایره ضرب شده است.

بطور کلی باید گفت که: یکی از مشخصات اساسی سکه‌های دوره اسلامی تا این زمان و بعد از آن، سبک خط نوشته شده بر روی سکه‌هاست که کاملاً سبک خط زمان و قرن معینی است، بگونه‌ای که آشنایان به خطوط قرون مختلف اسلامی، می‌توانند از روی خط سکه‌ها دریابند که سکه مربوط به چه قرن و دوره‌ای می‌باشد.